

GRZEGORZ KAMIL SZCZECINA
KUL Lublin

GODNOŚĆ I WOLNOŚĆ CZŁOWIEKA W NAUCZANIU BŁ. KS. JERZEGO POPIELUSZKI

Nowa sytuacja społeczno-polityczna, w jakiej znalazła się Polska w ciągu ostatnich trzydziestu lat od męczeńskiej śmierci błogosławionego księdza Jerzego Popiełuszki¹, jest doskonałą okazją do odczytania na nowo jego nauczania. Dzisiaj możemy je rozważać w oderwaniu od ówczesnej sytuacji społecznej i politycznej². Uwarunkowania tamtych czasów były jednym z podstawowych motywów konstrukcji podejmowanych tematów i klimatu głoszonych homilii przez żoliborskiego kaznodzieję. W tej formie aktywności duszpasterskiej ksiądz Jerzy w sposób szczególny rozpatrywał realizację powołania kapłańskiego, skoncentrowanego wokół liturgii mszalnej i jej integralnej części – głoszenia Słowa Bożego zawie-

¹ Urodził się 14 września 1947 roku w Okopach niedaleko Suchowoli (teren dzisiejszej diecezji białostockiej). Od dzieciństwa odznaczał się wielką pobożnością i gorliwością w miłości do Boga i bliźniego. Po ukończeniu szkoły średniej w Suchowoli w 1965 roku wstąpił do warszawskiego Seminarium Duchownego. Podczas formacji ku kapłaństwu został na okres dwóch lat powołany do obowiązkowej wówczas służby wojskowej. Odbił ją w Bartoszycach, gdzie pomimo szykan i szyderstw ze strony wojskowych odważnie odznaczał się przywiązaniem do Boga i Kościoła. Święcenia kapłańskie przyjął w 1972 roku. Od roku 1979 był rezydentem przy parafii św. Stanisława Kostki w Warszawie na Żoliborzu. Po wprowadzeniu stanu wojennego (1981-1983) zaczął odprawiać Msze za Ojczyznę, które gromadziły tłumy wiernych. W spokojnych i rzeczowych kazaniach bronił godności człowieka i narodu, a przede wszystkim wzywał do dawania chrześcijańskiego świadectwa w trudnej i bolesnej rzeczywistości. Organizował pomoc dla rodzin internowanych robotników, których otaczał duszpasterską opieką. Po wielu szykanach i prześladowaniach został uprowadzony i zamordowany przez przedstawicieli Urzędu Bezpieczeństwa 19 października 1984 r. Beatyfikowany 6 czerwca 2010 r. Proces kanonizacyjny rozpoczął się 20 września 2014 r. w diecezji Crételi we Francji.

² Okres ten obejmuje lata 1945-1989. Po zakończeniu II wojny światowej Polska pozostała pod całkowitym wpływem panowania i decyzji ZSRR, odznaczającym się filozofią marksistowską i zniewolenia ludzi ideologią komunizmu, które łączyło się z licznymi inwigilacjami, internowaniem obywateli, przesłuchaniami często kończącymi się torturami lub nawet śmiercią.

rającego uniwersalne zasady życia społecznego, odpowiadającego potrzebom duchowym wiernych.

Jednym z tematów nauczania moralnego księdza Jerzego Popiełuszki³ jest prawda o wolności i wyjątkowej godności człowieka, który – jako najdoskonalsze dzieło stworzenia Bożego – jest zdolny do poznania prawdy, mądrości oraz świadomego wyboru pomiędzy dobrem a złem⁴. Człowiek jest obrazem Boga, przez co został wyniesiony do nadprzyrodzonej godności⁵. Ksiądz Jerzy nauczał: „Tak Bóg umiłował człowieka, że uczynił go swoim dzieckiem, podniósł go do godności dziecka Bożego”⁶. Wyjątkowy awans człowieka jest podstawą jego szczególnych praw w życiu społecznym i uzasadnia obowiązek podporządkowania wszystkich mechanizmów życia społecznego autentycznemu dobru człowieka. Godność ta jest jednak dla samego człowieka darem, ale także zobowiązaniem. „Od nas zależy, czy ten dar godności dziecka Bożego doniesiemy do samego końca naszej życiowej drogi”⁷.

Pierwotną harmonię stworzoną przez Boga człowiek zburzył poprzez grzech, zastępując wolę Boga własną. Realizacja owej godności dokonuje się w momencie wyboru określonego systemu wartości. Możliwość dokonania aktu wyboru jest już wyrazem wolności i godności człowieka, której nie da się pogodzić z moralnymi kompromisami⁸. Ksiądz Popiełuszko w jednej z homilii wołał: „Zachować godność, to być sobą w każdej sytuacji życiowej. To stać przy prawdzie, choćby ona miała nas wiele kosztować. Bo prawda wypowiedana w słowie kosztuje. (...) Każda rzecz, każda wielka sprawa musi kosztować i musi być trudna. Tylko rzeczy małe i liche są łatwe”⁹. „Tylko ten może zwyciężać zło, kto sam jest bogaty w dobro. Kto dba o rozwój i ubogacenie siebie tymi wartościami, które stanowią

³ Ks. Popiełuszko swoje nauczanie bardzo często poświęcał także tematowi prawdy, sprawiedliwości, solidarności, patriotyzmu i miłości w życiu społeczeństwa i każdego człowieka.

⁴ Por. KDK 13-17; RH 1-10; EV 30-46; VS 31-37; CA 40-50; ChL 8-13; FC 4-5; KKK 357, 380-381, 1701-1709, 1730-1739, 1890; Jan Paweł II, *List apostolski do rodzin Gratissimam sane z okazji Roku Rodziny w 1994 roku*, Watykan 1994, 11.

⁵ Ks. Jerzy w jednej z homilii przywoływał słowa prymasa Wyszyńskiego: „Trzeba dziś bardzo dużo mówić o wysokiej godności człowieka, aby zrozumieć, że człowiek przerasta wszystko, co może istnieć na świecie, prócz Boga, przerasta mądrość całego świata”. S. Wyszyński, *Wolanie ludzkości o obecność Kościoła w świecie współczesnym – po zakończeniu Soboru Watykańskiego II do wiernych w Warszawie* (6 stycznia 1966 r.), w: *Nauczanie społeczne 1946-1981*, Rzym 1981, s. 267; por. także: J. Popiełuszko, *Homilia z 27 stycznia 1984 r.*, w: J. Popiełuszko, *Kazania patriotyczne*, red. A. Majewski, Paryż 1984, s. 166.

⁶ J. Popiełuszko, *Homilia z 27 stycznia 1984 r.*..., dz. cyt., s. 166.

⁷ Tamże. s. 166.

⁸ Por. P. Nitecki, *Znak Zwycięstwa. Ks. Jerzy Popiełuszko (1947-1984)*, Warszawa 1998, s. 95-96; M. Wyrostkiewicz, *Wolność*, w: *Jan Paweł II. Encyklopedia Nauczania Moralnego*, red. J. Nagórny, K. Jeżyna, Radom 2005, s. 582-584.

⁹ J. Popiełuszko, *Homilia z 27 stycznia 1984 r.*..., dz. cyt., s. 167-168. Wydaje się, że ks. Popiełuszko powołuje się tutaj na słowa prymasa Wyszyńskiego.

o ludzkiej godności dziecka Bożego. Pomnażać dobro i zwyciężać zło to dbać o swoją ludzką godność. Życie trzeba godnie przeżyć, bo jest tylko jedno. Trzeba dzisiaj bardzo dużo mówić o godności człowieka, aby zrozumieć, że człowiek przerasta wszystko, wszystko, co może istnieć na świecie, prócz Boga. Przerasta mądrość całego świata. Zachować godność, by móc powiększać dobro i zwyciężać zło. (...) Wolność jest dana człowiekowi jako wymiar jego wielkości. Prawdziwa wolność jest pierwszą cechą człowieczeństwa¹⁰. Godność i wolność człowieka stanowi jego naturę i powołanie. To pojęcie wieloznaczne, dlatego istnieją różne interpretacje wolności¹¹. Papież Jan Paweł II pisał: „Istota wolności tkwi we wnętrzu człowieka, należy do natury osoby człowieka i jest znakiem rozpoznawczym. Wolność osoby ma oczywiście swój fundament w transcendentnej godności człowieka, godności danej mu przez Boga, jego Stwórcę, która go ku Bogu kieruje. Człowiek (...) jest nierozzerwalnie złączony z tą wolnością, której żadna siła ani przymus zewnętrzny nie jest w stanie pozbawić i która stanowi podstawowe prawo człowieka jako jednostki i jako członka społeczeństwa. Człowiek jest wolny, ponieważ posiada zdolność do opowiedzenia się po stronie prawdy i dobra. (...) Być wolnym to móc chcieć i wybierać; to żyć zgodnie ze swym sumieniem¹². Wolność osobowa człowieka stanowi nieskrępowaną możliwość rozwoju osobowości. Natomiast wolność społeczna to nieskrępowana możliwość wszystkich ludzi, członków społeczności, dążenie do dobra wspólnego¹³. Ksiądz Jerzy traktował wolność jako dar Boga, który jest dany i zadany, z którego wykorzystania będziemy odpowiadali osobiście przed Bogiem¹⁴. Żoliborski kaznodzieja w swoim nauczaniu o wolności dokonywał rozróżnienia między wolnością zewnętrzną

¹⁰ Por. J. Popiełuszko, *Homilia wygłoszona 8 października 1984 r., podczas Mszy Św. za Ojczyznę w Kościele pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Bytomiu*, w: *Tyś jest kapłanem na wzór... ks. Jerzy Popiełuszko w Bytomiu 8 października 1984 r.*, red. A. Sznajder, Katowice 2010, s. 11-12.

¹¹ Można przypuszczać, że ks. Popiełuszko mógł być pod wpływem określenia wolności, którą przekazał polski uczonec Czesław Strzeszewski, którego podręcznik był wówczas najpopularniejszym i służył wykładowcom katolickiej nauki społecznej w seminariach duchowych. Uczonec ten, za Janem Paweł II, twierdzi, że źródłem wolności jest sama natura człowieka. Por. RH 14-18; por. także: VS 54-68; M. Szczęśny, *Aktualność społecznego nauczania ks. Jerzego Popiełuszki*, w: *Nauczanie społeczne i męczeństwo ks. Jerzego Popiełuszki*, red. T. Guz, A. Niedużak, R. Tłuczek, Lublin 2009, s. 152; S. Kowalczyk, *Wolność naturą i powołaniem człowieka*, Sandomierz 2000, s. 9.

¹² Jan Paweł II, *Orędzie na XIV Światowy Dzień Pokoju „Chcesz służyć sprawie pokoju – szanuj wolność”*, (01.01.1981 r.), OR 2:1981, nr 11, s. 21.

¹³ Por. DWR 6-9. Por. także: KKK 1712-1730, 1739-1742; C. Strzeszewski, *Katolicka Nauka Społeczna*, Lublin 1994, s. 514-515.

¹⁴ Por. J. Popiełuszko, *Homilia z 30 stycznia 1983 r...*, dz. cyt., s. 97-101; por. także: tenże, *Homilia z 26 września 1982 r...*, dz. cyt., s. 65-67; tenże, *Homilia z 26 grudnia 1982 r...*, dz. cyt., s. 88-91; tenże, *Homilia z 27 lutego 1983 r...*, dz. cyt., s. 158-161; tenże, *Homilia z 26 lutego 1984 r...*, dz. cyt., s. 170-174; tenże, *Droga krzyżowa podczas I Pielgrzymki Robotników na Jasną Górę – 18 września 1983 r.*, w: *Zło dobrem zwyciężał*, red. W. Ciak, Poznań 2010, s. 54-70.

i wewnętrzną. Warunkiem zachowania godności człowieka jest zachowanie wolności wewnętrznej i to nawet wówczas, gdy siłą pozbawia się wolności zewnętrznej. Ksiądz Popiełuszko nauczał: „Zachować godność człowieka, to pozostać wewnętrźnie wolnym, nawet przy zewnętrznym zniewoleniu. (...) «Prawdziwie wolnym staje się tylko ten człowiek, który zabiega o taką samą wolność dla innych. (...) Być wolnym, to żyć zgodnie ze swym sumieniem. W tym wolność sumienia i religii jest pierwszym i niezbywalnym prawem osoby ludzkiej (...). Społeczeństwo wyrosłe na bazie czysto materialistycznej odmawia człowiekowi wolności, (...) gdy tłumi twórczość duchową człowieka w imię fałszywego ładu ideologicznego, gdy odmawia ludziom prawa do zrzeszania się, gdy w praktyce unicestwia prawo do uczestnictwa w życiu publicznym. (...) Uwalnianie od niesprawiedliwości, od strachu, od przymusu, od cierpienia nie służyłoby niczemu, gdyby człowiek pozostał niewolnikiem w głębi serca». Wtedy chrześcijanin znajduje siłę do walki o wolność i pokój, gdy w Bogu pokłada nadzieję”¹⁵. Takie rozróżnienie było niezwykle aktualne w warunkach stanu wojennego, który był zewnętrznym zniewoleniem Polaków, natomiast każdy obywatel mógł zachowywać wewnętrzną wolność poprzez wierność swojemu sumieniu i godności.

Jednym z przejawów zniewolenia ludzi przez komunistyczne rządy w Polsce była walka z religią i odmawianie miejsca Chrystusowi w szkole, w pracy, w wychowaniu dzieci i młodzieży. Ksiądz Jerzy proceder ten demaskował i stwierdzał, że jest to zniewolenie człowieka¹⁶. Skutki tego działania zauważał także w postaci biedy, również materialnej¹⁷. „Ustawy państwowe, dotyczące także wychowania, nie mogą być przeciwne prawu Bożemu, bo wtedy nie obowiązują w sumieniu. A dążeniem do zniewolenia człowieka jest narzucanie mu światopoglądu, odbieranie wolności wierzenia i umiłowania Boga, laicyzyczne obdzieranie go z wszelkich pragnień i aspiracji religijnych”¹⁸.

Jako środek do zachowania wolności, także narodowej, ksiądz Popiełuszko postulował odwagę. W swoich ostatnich słowach do narodu, wygłoszonych w dniu 19 października 1984 roku w Bydgoszczy podczas rozważań różańcowych, mówił¹⁹: „Aby zwyciężać zło dobrem, trzeba troszczyć się o cnotę męstwa. Cnota męstwa jest przewyciężaniem ludzkiej słabości, zwłaszcza lęku i strachu. Chrześcijanin musi pamiętać, że bać się trzeba tylko zdrady Chrystusa za parę srebrników jałowego spokoju. Chrześcijaninowi nie może wystarczyć tylko samo potępienie zła, kłamstwa, tchórzostwa, zniewalania, nienawiści, przemocy, ale sam

¹⁵ Tenże, *Homilia z 25 grudnia 1983 r...*, dz. cyt., s. 164. Ks. Jerzy Popiełuszko w kazaniu przywołuje wypowiedź Ojca Świętego. Jan Paweł II, *Oreędzie na XIV Światowy Dzień Pokoju...*, dz. cyt., s. 21.

¹⁶ Por. DWR 1-14; por. także: KKK 2104-2109.

¹⁷ Por. J. Popiełuszko. *Homilia z 26 lutego 1984 r...*, dz. cyt., s. 170-174.

¹⁸ Tamże, s. 171.

¹⁹ Por. M. Szczepny, dz. cyt., s. 153-154.

musi być prawdziwym świadkiem, rzecznikiem i obrońcą sprawiedliwości, dobra, prawdy, wolności i miłości²⁰.

Wielokrotnie w swoich kazaniach ksiądz Jerzy apelował o zachowanie wolności i godności człowieka w codziennym życiu. Świadom, że człowiek, który odrzuca Boży porządek moralny, doznaje sam wewnętrznego rozdarcia, uczył, że zwyciężać zło można jedynie przez konsekwentny wybór Bożej hierarchii wartości²¹. Godność i wolność osoby ludzkiej, według chrześcijańskiej doktryny społecznej, powinna być zatem podstawą prymatu człowieka w życiu publicznym, a naruszenie tej godności przez brak poszanowania podstawowych praw osoby ludzkiej, jest tym samym naruszeniem prawa Bożego, także źródłem wszelkich niepokojów i napięć społecznych²². „Początkiem wszelkiego ładu społecznego i warunkiem ładu na świecie, pokoju w sumieniach, rodzinach i narodach – jest uszanowanie podstawowych praw osoby ludzkiej». Gdzie praw ludzkich do prawdy, wolności i sprawiedliwości się nie szanuje, tam nie ma i nie będzie pokoju. Trzeba zapewnić najpierw podstawowe prawa ludziom, a potem zacząć wspólnymi siłami budować pokój²³.

Głosząc tę prawdę, z naciskiem podkreślał w swoich kazaniach konieczność poszanowania praw osoby ludzkiej w różnych dziedzinach życia i podporządkowania jej, w imię pełnej prawdy o człowieku, wszelkich działań społecznych. Świadomość wolności i godności człowieka wynikających z Bożego Objawienia, a także piętnowanie tego wszystkiego, co narusza ową chrześcijańską godność osoby, były istotną treścią posługi kaznodziejskiej księdza Jerzego realizującego wskazania Kościoła w zakresie obrony praw człowieka²⁴. Przywiązywał do tego ogromną wagę, mówiąc: „Nie wolno nam zapomnieć prawdy, że dla zachowania wiary i godności można poświęcić nawet wolność, ale dla zachowania wolności nigdy nie wolno poświęcać wiary i godności dziecka Bożego²⁵.

Z prawdy o godności człowieka wynika możliwość kierowania się w życiu sumieniem, w którym człowiek odczytuje Boże prawo wskazujące mu, jak ma

²⁰ J. Popiełuszko, *Różaniec-Tajemnice Bolesne. Ostatnie słowa do narodu wypowiedziane w Bydgoszczy 19 października 1984 r.*..., dz. cyt., s. 77-78.

²¹ Por. tenże, *Homilia z 29 stycznia 1984 r.*..., dz. cyt., s. 166-169; por. także: tenże, *Homilia z 30 maja 1982 r.*..., dz. cyt., s. 35-36; tenże, *Homilia z 27 sierpnia 1982 r.*..., dz. cyt., s. 57-59; tenże, *Homilia z 26 września 1982 r.*..., dz. cyt., s. 65-67; tenże, *Homilia z 28 sierpnia 1983 r.*..., dz. cyt., s. 142-146; tenże, *Homilia z 29 stycznia 1984 r.*..., dz. cyt., s. 166-169; tenże, *Homilia z 26 lutego 1984 r.*..., dz. cyt., s. 170-174; tenże, *Homilia z 24 kwietnia 1983 r.*..., dz. cyt., s. 118-123.

²² Por. Cz. Strzeszewski, dz. cyt., s. 373-377.

²³ J. Popiełuszko, *Homilia z 26 września 1982 r.*..., dz. cyt., s. 66. Kaznodzieja posługuje się w tej homilii słowami prymasa Wyszyńskiego. S. Wyszyński, *Crux – spes nostra. Do pisarzy i literatów na zakończenie rekolekcji* (28.03.1981 r.), w: *Kościół w służbie Narodu*, Rzym 1981, s. 260-261.

²⁴ Por. KDK 17.

²⁵ Por. J. Popiełuszko, *Homilia z 29 stycznia 1984 r.*..., dz. cyt., s. 169.

czynić dobro, a zło przewycięzać²⁶. Ksiądz Popiełuszko podstawowe zadanie swego duszpasterskiego trudu widział w szczególnym włączeniu się w odwieczne posłannictwo Kościoła, jako tego, który budzi ludzkie sumienia. Podjął się tego zadania w skomplikowanej sytuacji społecznej, kiedy to w świadomości dużej części społeczeństwa polskiego załamały się przyjęte wcześniej systemy wartości i nastąpiło ogólne zagubienie w przymusowej sytuacji, brutalnej rzeczywistości. Prawdłowo ukształtowane sumienie jest podstawowym wyznacznikiem, pozwalającym odróżnić dobro i zło w otaczającym świecie, dlatego tak ważną rzeczą jest dla właściwego formowania stosunków społecznych, budzenie i formowanie ludzkich sumień. Prawe sumienie bowiem uniemożliwia bezkrytyczne przyjmowanie za prawdę wytycznych propagandy politycznej. Ksiądz Jerzy mówił: „Sumienie raz obudzone łatwiej odróżni prawdę od zakłamania, łatwiej odróżni dobre ziarno od plew. Łatwiej rozumie, że wielkie hasła i rozwinięte sztandary, pod którymi można by się podpisywać obydwoma rękami są puste, jeśli w tym samym czasie przetrzymywani są w więzieniach bracia z obudzonymi sumieniami, którzy troszczyli się o dobro domu ojczyzstego, (...) gdy ciągle są nowe aresztowania i wyrzucenia z pracy, gdy stawia się sztab ludzi do pilnowania i śledzenia innych”²⁷.

Obrona ludzi cierpiących za swe słuszne przekonania i działalność społeczną była w nauczaniu i całej postawie księdza Popiełuszki konsekwencją głoszonej prawdy o wolności i godności człowieka. Cierpienie, zwłaszcza niezawinione, zawsze jest naruszeniem godności człowieka, poprzez poddanie go okolicznościom zewnętrznym. Cierpienie jest wynikiem panowania zła, które uniemożliwia udział człowieka w należywym mu dobru. Pytanie o sens cierpienia jest tak dawne, jak dawne są dzieje ludzkości, a odpowiedź na nie zawsze była rzeczą niezmiernie trudną, aż do chwili, gdy Jezus Chrystus przewyciężył miłością cierpienie i nadał mu głęboki sens nie tylko wykluczając poniżenie człowieka, ale wskazując nań jako na źródło mocy²⁸. W okresie, gdy na polskiej ziemi tak wiele ludzi niesłusznie cierpiało z powodu wprowadzenia stanu wojennego, ksiądz Jerzy starał się w swych kazaniach ukazać słuchającym go wiernym głębszy, chrześcijański sens cierpienia, a jednocześnie wystąpić w obronie wolności i godności człowieka i przeciwko doznawanym przez nich krzywdom. W realizacji tego programu łatwo dostrzec inspirację ewangeliczną, dzięki której kształtował świadomość wiernych²⁹:

²⁶ Por. KDK 16; por. także: S. Olejnik, *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże. Zarys teologii moralnej*, Warszawa 1997, s. 190-224.

²⁷ J. Popiełuszko, *Homilia z 25 września 1983 r.*..., dz. cyt., s. 151. Nawiązując do aktualnej sytuacji społecznej, ks. Jerzy wykazywał również rozdźwięk między propagandowymi treściami programów politycznych a prawdziwym dobrem człowieka wiernego właściwej hierarchii wartości rozpoznawanej we własnym sumieniu.

²⁸ Por. SD 5.

²⁹ Por. J. Popiełuszko, *Homilia z 27 lutego 1983 r.*..., dz. cyt., s. 105-108; por. także: tenże, *Homilia z 27 marca 1983 r.*..., dz. cyt., s. 110-113; tenże, *Homilia z 30 stycznia 1983 r.*..., dz. cyt.,

„Całym swoim życiem ziemskim Chrystus pomagał ludziom zrozumieć sens i wartość ludzkiego życia, sens i wartość cierpienia. Przez cuda dokonywane swoją Bożą mocą umniejszał ludzkie cierpienia fizyczne i duchowe. Uczulał ludzi na cierpienia i ból innych”³⁰.

Kluczem do zrozumienia sensu cierpienia kaznodzieja uczynił Chrystusowy krzyż. Problematyka tajemnicy krzyża często przewija się w jego kazaniach w kontekście cierpień ludzkich. Głosił on prawdę zawsze obecną w myśli chrześcijańskiej, że ludzie cierpiący mają szczególne prawo do łączenia swych doświadczeń z męką, śmiercią i zmartwychwstaniem Jezusa Chrystusa³¹: „Nie ma Kościoła bez krzyża. Nie ma ofiary, uświęcenia i służby bez krzyża. Nie ma trwania i zwycięstwa bez krzyża. Każdy, kto w słusznej sprawie zwycięża, zwycięża przez krzyż i w krzyżu. Kościół ma głosić prawdę. Kościół ma być obrońcą uciśnionych. W imię prawdy Kościół nie może patrzeć obojętnie na zło i krzywdę ludzką. (...) Wszyscy cierpiący są podobni przez swoje cierpienie do cierpiącego Chrystusa”³². Zbawiciel umarł jako niewolnik, a jednak dzięki zwycięstwu nad śmiercią nadał On sens nie tylko swojemu cierpieniu, ale cierpieniu wszystkich ludzi, którzy przez chrzest zostali włączeni w tajemnicę Jego śmierci i zmartwychwstania. Ksiądz Popiełuszko nauczał: „Dzięki śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa, symbol hańby i poniżenia stał się symbolem odwagi, męstwa, pomocy i braterstwa. W znaku krzyża ujmujemy dziś to, co najbardziej piękne i wartościowe w człowieku. Przez krzyż idzie się do zmartwychwstania. Innej drogi nie ma. I dlatego krzyże naszej Ojczyzny, krzyże nasze osobiste, naszych rodzin, muszą doprowadzić do zwycięstwa, do Zmartwychwstania, jeżeli łączymy je z Chrystusem, który krzyż pokonał”³³. W tym świetle ksiądz Popiełuszko proponował rozwiązanie konkretnych cierpień ludzkich, jakie dotknęły wielu Polaków, zwłaszcza w początkowym okresie stanu wojennego. Z silnym przekonaniem głosił, że doświadczenia te mają swój sens, a cierpienia całego narodu przyniosą owoce³⁴. Dlatego uważał, że takiego ogromu cierpień narodu nie można zaprzepaścić, ale w pokornej modlitwie należy je składać Bogu w ofierze³⁵. Ponieważ jednak głoszenie nawet najpiękniejszych idei nie zwalnia z obrony konkretnych praw ludzi cierpiących, ksiądz Jerzy równoległe z głoszeniem chrześcijańskiego sensu ludzkiego cierpienia odważnie

s. 97-101; tenże, *Homilia z 29 stycznia 1984 r.*..., dz. cyt., s. 166-169; tenże, *Homilia z 26 września 1982 r.*..., dz. cyt., s. 65-67.

³⁰ Tenże, *Homilia z 27 lutego 1983 r.*..., dz. cyt., s. 106.

³¹ Por. P. Nitecki, *Znak Zwycięstwa*..., dz. cyt., s. 96-99.

³² J. Popiełuszko, *Homilia z 26 września 1982 r.*..., dz. cyt., s. 67.

³³ Tamże, s. 65-66.

³⁴ Por. tenże, *Homilia z 27 czerwca 1982 r.*..., dz. cyt., s. 41-43; por. także: tenże, *Homilia z 27 listopada 1983 r.*..., dz. cyt., s. 158-161; tenże, *Homilia z 28 sierpnia 1983 r.*..., dz. cyt., s. 142-146.

³⁵ Por. tenże, *Homilia z 26 września 1982 r.*..., dz. cyt., s. 65-67; tenże, *Homilia z 30 stycznia 1983 r.*..., dz. cyt., s. 97-101.

piętnował przyczyny cierpień Polaków w okresie stanu wojennego³⁶: „Wspomnijmy więc dziś o niewinnej śmierci braci naszych górników z kopalni Wujek, o śmierci braci z Lublina, Nowej Huty i innych miejscowości, o okrucieństwie zbrodni dokonanej na Grzesiu Przemysku (...), o obozach internowanych (...), wyrzuconych z pracy i zatroskanych o byt materialny swoich rodzin. O młodzieży, którą zmusza się do zdejmowania krzyży ze ścian szkolnych, (...) o nauczycielach, którzy są zwalniani z pracy za to, że chcą przekazać młodzieży zdrowe zasady patriotyzmu. (...) O poniżających ludzką godność kolejkach przed sklepami z kartkami w rękę. O płatnych donosicielach (...)”³⁷.

W swym nauczaniu moralnym i społecznym podczas Mszy świętych za Ojczyznę, z prawdy o nadprzyrodzonej godności i wolności człowieka ksiądz Jerzy Popiełuszko wyciągał wnioski dotyczące nie tylko indywidualnego życia ludzi, ale i całej społeczności narodowej. Poszanowanie godności osoby ludzkiej realizuje się w poszanowaniu godności narodu. Dlatego w nauczaniu żoliborskiego kaznodziei nie chodziło wyłącznie o formowanie sumienia jednostek, ale również formowanie – poprzez nie – sumienia narodowego. W tym najpełniej realizowała się postawa chrześcijańskiego patriotyzmu księdza Jerzego³⁸: „Bo wiemy, że gdy sumienie narodowe zawodziło, dochodziło do nieszczęść w naszej historii. Jednak gdy sumienie narodowe zaczynało się budzić, ożywiać się poczuciem odpowiedzialności za dom ojczyzny, wtedy następowało odrodzenie Narodu”³⁹. Ksiądz Popiełuszko wysoko cenił postawę moralną ludzi uwięzionych, którzy bronili godności ludzkiej, robotniczej oraz chcieli być do końca wierni ideałom i marzeniom wolnościowym. Występował jednocześnie przeciwko propozycjom ich uwolnienia za cenę rezygnacji z wyznawanych poglądów, uważając, że byłoby to zrzuć „kajdan z rąk”, a założenie ich „na dusze”⁴⁰. Dostrzegał i zwracał uwagę swoich słuchaczy na ludzi ukrywających się, którzy chcą zachować godność i wolność sumienia. Uwrażliwiał na problemy ludzi wyrzuconych z pracy i w różny sposób poniewieranych w godności ludzkiej⁴¹. Protestował przeciwko zaostrzonemu ustawodawstwu zmierzającemu do ograniczenia praw obywatelskich. „Nie może być dobrze w krajach, gdzie człowiekiem można poniewierać, gdzie można go fałszywie oskarżać pod osłoną rzekomego prawa, gdzie ustawy są nie dla dobra

³⁶ Por. P. Nitecki, *Znak Zwycięstwa...*, dz. cyt., s. 100-106.

³⁷ J. Popiełuszko, *Homilia z 27 listopada 1983 r....*, dz. cyt., s. 160.

³⁸ Por. P. Nitecki, *Znak Zwycięstwa...*, dz. cyt., s. 107.

³⁹ J. Popiełuszko, *Homilia z 29 stycznia 1984 r....*, dz. cyt., s. 168.

⁴⁰ Por. tenże, *Homilia z 27 lutego 1983 r....*, dz. cyt., s. 105-108; por. także: tenże, *Homilia z 24 kwietnia 1983 r....*, dz. cyt., s. 118-123; tenże, *Homilia z 26 września 1982 r....*, dz. cyt., s. 65-67; tenże, *Homilia z 27 listopada 1983 r....*, dz. cyt., s. 158-161.

⁴¹ Por. tenże, *Homilia z 30 stycznia 1983 r....*, dz. cyt., s. 97-101; por. także: tenże, *Homilia z 26 lutego 1983 r....*, dz. cyt., s. 105-108; tenże, *Homilia z 27 marca 1983 r....*, dz. cyt., s. 110-113; tenże, *Homilia z 24 kwietnia 1983 r....*, dz. cyt., s. 118-123; tenże, *Homilia z 25 grudnia 1983 r....*, dz. cyt., s. 162-165.

człowieka, ale skierowane często przeciwko człowiekowi, ustanawiane dla udreżczenia człowieka”⁴².

Występując przeciwko wszelkim formom niesprawiedliwości i braku miłości społecznej, ksiądz Jerzy kształtował w słuchających go ludziach ducha wolności związanej także z realizacją zasad sprawiedliwości społecznej, zasad uszlachetnionych duchem chrześcijańskiej miłości. Głoszenie prawdy o wolności człowieka w okresie, gdy obowiązywały liczne restrykcje, miało głęboką wymowę i było wyraźnym umocnieniem słuchaczy w przekonaniu, że ich godność realizuje się w postawie wewnętrznej wolności, niezależnie od różnorodnych form jej zewnętrznego ograniczenia. Prawdę o wolności człowieka, jak i inne głoszone przez siebie wartości wyprowadzał z Objawienia Bożego, realizującego się w pełni w osobie Jezusa Chrystusa⁴³. Cała ziemską działalność Zbawiciela zmierzała do tego, by uświadomić ludziom, do których został posłany, że zostali stworzeni do wolności dzieci Bożych⁴⁴. Ksiądz Popiełuszko mówił: „Wolność jest więc wartością, którą Bóg wszczepił w człowieka od chwili jego urodzenia. Nieuszanowanie prawa do wolności, zwłaszcza wolności sumienia i przekonań, jest występowaniem przeciw samemu Stwórcy”⁴⁵. Wobec tak wielkiej rangi wolności, jaką został obdarzony człowiek jej bezprawne ograniczenie nie tylko powoduje cierpienie jednostki, ale jest także źródłem wszelkich niepokojów społecznych. „Gdzie nie ma wolności, tam nie ma miłości, tam nie ma przyjaźni, zarówno między członkami rodziny, jak i społeczności narodowej czy też pomiędzy narodami. (...) Prośmy o tą wolność, która jest owocem miłości”⁴⁶. Świadomość, że jest się człowiekiem wewnętrznie wolnym zobowiązuje do wyciągania właściwych konsekwencji z tego daru w życiu osobistym i społecznych stosunkach. Ksiądz Jerzy w jednej z homilii mówił: „Prawdziwa wolność jest pierwszą cechą społeczeństwa. Ona jest szczególnym znakiem obrazu Bożego w człowieku. Ona została nam ofiarowana przez Boga. Ofiarowana nie tylko nam, ale i naszym braciom. Stąd też obowiązek upominania się o nią dla tych, którzy są jej pozbawieni”⁴⁷. Z tych samych motywów wynika dla chrześcijan obowiązek upominania się o godność i wolność dla całych społeczeństw, zwłaszcza tych, których udziałem są więzienia ustrojów i systemów.

⁴² Tenże, *Homilia z 24 kwietnia 1983 r.*..., dz. cyt., s. 121.

⁴³ Por. Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy świętej na zakończenie jubileuszu sześćsetlecia obecności cudownego obrazu „Jasnogórska ewangelizacja wolności” (19.06.1983 r.)*, OR 3:1983 (nr specjalny), s. 30-33.

⁴⁴ Por. J. Popiełuszko, *Homilia z 24 kwietnia 1983 r.*..., dz. cyt., s. 118-123; por. także: tenże, *Homilia z 28 sierpnia 1983 r.*..., dz. cyt., s. 142-146; tenże, *Homilia z 30 stycznia 1983 r.*..., dz. cyt., s. 97-101; tenże, *Homilia z 29 stycznia 1984 r.*..., dz. cyt., s. 166-169; tenże, *Homilia z 26 lutego 1984 r.*..., dz. cyt., s. 170-174.

⁴⁵ Tenże, *Homilia z 28 sierpnia 1983 r.*..., dz. cyt., s. 142.

⁴⁶ Tenże, *Homilia z 26 września 1982 r.*..., dz. cyt., s. 67.

⁴⁷ Tenże, *Homilia z 29 stycznia 1984 r.*..., dz. cyt., s. 168.

Tam w sposób szczególny nie tylko niszczy się ciało, ale sięga się dalej, sięgając duszy, sięga się prawdziwej wolności⁴⁸.

Troska o wolność narodu zawsze była miarą patriotyzmu, któremu i Kościół ze swej strony nadaje wysoką rangę czynu zgodnego z chrześcijańską etyką. Kościół poprzez swoją posługę kształtuje postawy wewnętrznej wolności człowieka, uzdalniając go tym samym do przeciwstawienia się złu. Z tego posłannictwa wynika apel księdza Popiełuszki o prawdziwą wolność wewnętrzną w Ojczyźnie: „Tylko naród wolny duchowo i miłujący prawdę może trwać i tworzyć dla przyszłości tak, jak tworzyli przyszłość powstańcy padający na polach bitew. (...) Tylko Naród, który ma zdrowego ducha i czułe sumienie może tworzyć śmiałą przyszłość. Dlatego dbajmy o wolność naszego ducha, nie dajmy się zniewolić przez lęk i zastraszenie”⁴⁹. Dlatego właśnie tak zdecydowanie negatywnie ocenił on, za pasterzami Kościoła w Polsce⁵⁰, wprowadzenie stanu wojennego, widząc w nim zerwanie dialogu z narodem⁵¹. Z punktu widzenia etyki chrześcijańskiej był to atak wysoce niemoralny, naruszający godność i wolność człowieka, narodu oraz przekreślający zasady prawdy, sprawiedliwości, miłości i wolności na rzecz racji politycznych. Ksiądz Jerzy nauczał: „Dobre drzewo musi dać dobre owoce. Na drzewie zła muszą wyrosnąć i wyrastają owoce zła. Stan wojenny został określony przez tych, którzy go wprowadzili jako zło konieczne, zło mniejsze. Ale przecież zawsze zło. Dlatego też ich siew wyda złe owoce. Złe plony zbierać będą”⁵². W odniesieniu do godności i wolności indywidualnego człowieka, jak i w odniesieniu do godności i wolności społeczeństwa i narodu, nauczanie moralne księdza Popiełuszki stało się impulsem do zbiorowego rachunku sumienia w celu ocalenia indywidualnej i społecznej tożsamości i zachowania daru wiary chrześcijańskiej oraz zbiorowej mądrości patrzenia na przeżywane doświadczenia⁵³.

W nauczaniu moralnym księdza Jerzego Popiełuszki wiele miejsca zajmowała katecheza o wolności i godności człowieka, która w przesłaniu Kościoła rozumiana jest jako jeden z jego atrybutów. Wolność zewnętrzną postrzegał jako pewien ideał w życiu publicznym, który za jego czasów wydawał się dość odległy i bardzo trudny do osiągnięcia. Jednocześnie jednak kształtował u swoich słuchaczy postawę wolności wewnętrznej i w klimacie zewnętrznego zniewolenia uczył, że

⁴⁸ Por. tenże, *Homilia z 27 lutego 1983 r.*..., dz. cyt., s. 105-108.

⁴⁹ Tenże, *Homilia z 25 września 1983 r.*..., dz. cyt., s. 149.

⁵⁰ *Komunikat Rady Głównej Episkopatu Polski z 15 grudnia 1981 r.*, w: *Jan Paweł II, Prymas i Episkopat Polski o stanie wojennym. Kazania, listy, przemówienia i komunikaty*, red. P. Raina, Londyn 1982, s. 55-56.

⁵¹ Por. J. Popiełuszko, *Homilia z 28 sierpnia 1983 r.*..., dz. cyt., s. 142-146.

⁵² Tenże, *Homilia z 27 czerwca 1982 r.*..., dz. cyt., s. 43.

⁵³ Por. tenże, *Homilia z 24 kwietnia 1983 r.*..., dz. cyt., s. 118-123; por. także: P. Nitecki, *Znak Zwycięstwa*..., dz. cyt., s. 108-112, 116-119.

każde zniewolenie, każdy kryzys człowieka i społeczeństwa zaczyna się od odrzucenia Bożego prawa, od akceptacji grzechu zarówno indywidualnego, jak i społecznego. Ksiądz Jerzy uczył, że wolność musi mieć odniesienie do dobra, prawdy i miłości, i że związana jest ściśle z rozumnością człowieka. Autentyczna wolność nie oznacza czynienia wszystkiego, czegokolwiek człowiek zapagnie i co jest możliwe do wykonania, ale jest swobodą w poszukiwaniu dobra i nie może być w związku z tym oderwana od uniwersalnej prawdy, która owo dobro określa⁵⁴.

Bibliografia

- Jan Paweł II, *Adhortacja „Christifideles laici”*, Watykan 1988.
- Jan Paweł II, *Adhortacja „Familiaris consortio”*, Watykan 1981 (FC).
- Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”*, Watykan 1991.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, Watykan 1995 (EV).
- Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptor hominis”*, Watykan 1979 (RH).
- Jan Paweł II, *Encyklika „Veritatis splendor”*, Watykan 1993 (VS).
- Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy świętej na zakończenie jubileuszu sześćsetlecia obecności cudownego obrazu „Jasnogórska ewangelizacja wolności” (19.06.1983)*, OR (wyd. pol.) 3:1983, s. 30-33.
- Jan Paweł II, *List apostolski do rodzin „Gratissimam sane”*, Watykan 1994.
- Jan Paweł II, *List apostolski o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia „Salvifici doloris”*, Watykan 1984 (SD).
- Jan Paweł II, *Orędzie na XIV Światowy Dzień Pokoju „Chcesz służyć sprawie pokoju – szanuj wolność” (1.01.1981)*, OR (wyd. pol.) 2:1981, nr 11.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1992 (KKK).
- Komunikat Rady Głównej Episkopatu Polski z 15 grudnia 1981 r.*, w: Jan Paweł II, *Prymas i Episkopat Polski o stanie wojennym. Kazania, listy, przemówienia i komunikaty*, red. P. Raina, Londyn 1982.
- Kowalczyk S., *Wolność naturą i powołaniem człowieka*, Sandomierz 2000.
- Nitecki P., *W 15. rocznicę śmierci ks. Jerzego Popiełuszki (1947-1984). Prorok wolności*, w: <http://www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TH/THO/popieluszko.html> (dostęp z dnia 06.04.2014).
- Nitecki P., *Znak Zwycięstwa. Ks. Jerzy Popiełuszko (1947-1984)*, Warszawa 1998.
- Nowosad M., Wroblewski M., *Wolność*, w: Jan Paweł II. *Encyklopedia Nauczania Moralnego*, red. J. Nagórny, K. Jeżyna, Radom 2005.

⁵⁴ Por. P. Nitecki, *W 15. rocznicę śmierci ks. Jerzego Popiełuszki (1947-1984). Prorok wolności*, w: <http://www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TH/THO/popieluszko.html> (dostęp z dnia 06.04.2014).

Olejnik. S., *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże. Zarys teologii moralnej*, Warszawa 1997.

Popiełuszko J., *Droga krzyżowa podczas I Pielgrzymki Robotników na Jasną Górę – 18 września 1983 r.*, w: *Zło dobrem zwyciężał*, red. W. Ciak, Poznań 2010.

Popiełuszko J., *Homilia wygłoszona 8 października 1984 r., podczas Mszy Św. za Ojczyznę w Kościele pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Bytomiu*, w: *Tyś jest kapłanem na wzór... ks. Jerzy Popiełuszko w Bytomiu 8 października 1984 r.*, red. A. Sznajder, Katowice 2010.

Popiełuszko J., *Homilia z 27 stycznia 1984 r.*, w: *Ks. Jerzy Popiełuszko. Kazań patriotyczne*, red. A. Majewski, Paryż 1984.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o wolności religijnej „Dignitatis humanae”*, Watykan 1965.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, Watykan 1965 (KDK).

Strzeszewski Cz., *Katolicka Nauka Społeczna*, Lublin 2009.

Szczecina G., *Aktualność przesłania moralnego bł. ks. Jerzego Popiełuszki w perspektywie przemian społecznych w Polsce po 1989 roku*, Nowy Sącz 2015.

Szczęśny M., *Aktualność społecznego nauczania ks. Jerzego Popiełuszki*, w: *Nauczanie społeczne i męczeństwo ks. Jerzego Popiełuszki*, red. T. Guz, A. Niedużak, R. Tłuczek, Lublin 2009.

Wyszyński S., *Crux – spes nostra. Do pisarzy i literatów na zakończenie rekolcji. (28.03.1981): Kościół w służbie Narodu*, Rzym 1981, s. 260-261.

Wyszyński S., *Wołanie ludzkości o obecność Kościoła w świecie współczesnym – po zakończeniu Soboru Watykańskiego II do wiernych w Warszawie (06.01.1966)*, w: *Nauczanie społeczne 1946-1981*, Rzym 1981, s. 267.

Streszczenie

Świadomość wolności i godności człowieka, która wynika z Bożego Objawienia, a także piętnowanie wszystkiego, co narusza ową chrześcijańską godność osoby, były istotną treścią posługi kaznodziejskiej księdza Jerzego Popiełuszki. W głoszonych homiliach i rozważaniach akcentował to, co najbardziej stanowi o człowieczeństwie, a więc godność i wolność. Wartości te stanowią nieskrępowaną możliwość rozwoju osobowości, społeczeństwa i dążenia do wspólnego dobra. Żoliborski kaznodzieja bardzo mocno uwydatnił, że warunkiem zachowania godności człowieka jest zachowanie wolności wewnętrznej, nawet gdy zagrożona jest wolność zewnętrzna. Dążenie do prawdziwej wolności może dokonać się tylko poprzez konsekwentny wybór Bożej hierarchii wartości. Głosząc te prawdy, ksiądz Jerzy podkreślał konieczność szacunku wobec praw osoby ludzkiej

w różnych dziedzinach życia i podporządkowania jej, w imię prawdy o człowieku, wszelkich społecznych działań.

Słowa kluczowe: *Popiełuszko, nauczanie, moralność, godność, wolność, człowiek*

Summary

Blessed Jerzy Popiełuszko Teaching on Human Dignity and Freedom

The awareness of the human freedom and dignity which is present in the Divine Revelation as well as denouncing all efforts to undermine these Christian values were the recurring themes of Father Jerzy Popiełuszko's preaching. In his homilies and other speeches he often underlined the very core of our humanity – that is our freedom and dignity. These principles allow individuals to develop their character and to contribute to the growth of the society and the common good. Father *Popiełuszko*, the priest of Warsaw-*Żoliborz*, taught that the maintaining the internal state of freedom remains the sine qua non condition for preserving one's dignity even if your external freedom is limited. The genuine freedom can be achieved only when accepting the divinely ordered hierarchy of goods. Father Popiełuszko often emphasised the need to observe the human rights in various areas of life and to make them the core principle of any social initiatives.

Keywords: *Popiełuszko, teaching, morality, dignity, freedom, human being*